

Kunst en Wetenschap

Wie huivert er niet bij het kijken naar de opengewerkte en ‘geplastineerde’ dode mensen van hoogleraar pathologie en kunstenaar Gunther von Hagens? Wie voelt er geen lichte verontwaardiging als in naam van de kunst kosmopoliete kippen en lichtgevende konijnen genetisch worden gemanipuleerd? Wie krabt er niet achter zijn oor als het theater zich inlaat met zoiets ondoorgrondelijks als de snaartheorie? Of met utopische communicatiemediën, die uitmonden in de ‘mentaalprojector’ van Zoe Beloff, waarmee ‘met de doden kan worden gecommuniceerd?’ De meeste mensen moeten er nog aan wennen dat kunst, wetenschap en technologie een monsterverbond zijn aangegaan. Ondanks de verregaande specialisering van wetenschappers en kunstenaars lijkt de renaissancistische homo universalis ineens weer in veelvoud te zijn gereïncarneerd.

De verlichtingsfilosoof Kant probeerde in de achttiende eeuw de gebieden van wetenschap, kunst en ethiek nog strikt van elkaar te scheiden. Huidige kunstenaars en wetenschappers ervaren die afgrenzingen als hinderlijke conventies die de creativiteit en nieuwsgierigheid fnuiken. Met graagte reiken zij over de grenzen van hun discipline heen. Daar komt nog bij dat met de invoering van de BaMa structuur op de kunstacademies het mogelijk wordt voor kunstenaars om een wetenschappelijke doctorsgraad te halen. Hoogste tijd dat er aandacht wordt besteed aan deze intensieve kruisbestuiving. **Boekman** doet dat met een dubbeldik themanummer, dat tevens een jubileumnummer is: al veertig jaar stimuleert en onderzoekt de Boekmanstichting de contacten tussen kunst en wetenschap.

Robert Zwijnenberg stelt in het openingsartikel meteen al dat ‘wetenschap, kunst, en filosofie in hun historische ontwikkeling als in een onontwarbare kluwen met elkaar zijn verbonden’. Het belangrijkste voorbeeld dat hij daarbij aanhaalt is niet voor niets dat van Leonardo da Vinci. Zonder kunstenaars als Da Vinci zou de anatomische kennis zich ten tijde van de Italiaanse Renaissance nooit zo snel hebben ontwikkeld. Tekenaars zijn altijd meer dan illustratoren alleen, is zijn stelling. Ze verdiepen en verhelderen de medische kennis en maken ook de artistieke conventies zichtbaar: ‘Het maken van een anatomische afbeelding behelst onder meer het zoeken naar een veld van visuele conventies.’

Wilbert Cornelissen gaat nog wat verder terug in de tijd. Hij laat zien hoe de oorspronkelijke eenheid van kunst en weten, die met name in de orale culturen heerste, door de schrijver en filosoof Plato in de vijfde eeuw voor Christus is doorbroken. Sinds die de kunst uit zijn ontwerp van De Staat heeft verbannen, neemt ze een ondergeschikte positie in ten opzichte van het weten. In de Renaissance wordt duidelijk dat deze actie van Plato een enorme rem betekent op de ontwikkeling van

het weten. Pas als het weten het experiment omarmt en er niet voor terugdeinst zich met het maken, dat is dus eigenlijk met de kunst, in te laten, is het klaar voor zijn grote sprongen voorwaarts van de achttiende, negentiende en twintigste eeuw.

Sinds het begin van de twintigste eeuw komt de dichotomie tussen kunst en wetenschap weer volop ter discussie te staan, zo blijkt uit een bijdrage van François Stienen over de generatie van de belle époque, die, geïnspireerd door denkers als Henri Bergson, de fundamentele correlatie tussen beide disciplines blootlegde.

Als de wetenschap zich met de kunst gaat bemoeien is de wiskunde, oftewel de ‘wiskunst’ in de woorden van Popke Bakker, nooit ver weg. Volgens Remko Scha is de ‘algoritmische kunst’ niet alleen voor de kunst zelf maar ook voor de wetenschap een belangrijke stap voorwaarts; ze kan een ideaal ‘testbed’ zijn voor nieuwe theorieën. ‘De mogelijkheid om machines te maken waarvan de output zelfs voor de ontwerper onvoorstelbaar is, komt zo in het vizier’, doet Petran Kockelkoren er nog een schepje bovenop.

Een machine die wel een voorstelbare output heeft, is Cloaca, de verteringsmachine van de kunstenaar Delvoye, waarover Patricia de Martelaere in deze **Boekman** smaakvol verhaalt. Deze machine van transparante buizen, die dagelijks een driegangenmaaltijd verteert tot drol, doet meer dan alleen het spijsverteringssysteem nabootsen. ‘Als wat erin gestopt wordt menselijk voedsel is, en wat eruit komt een menselijke drol, volstaat dat dan om wat binnenin zit een “mens” te noemen’, vraagt De Martelaere zich af. Het onderscheid tussen mens en machine komt in deze door wetenschappelijke processen geïnspireerde kunst steeds meer onder spanning te staan.

Of de verbondenheid tussen kunst en wetenschap ook te ver kan gaan, is een vraag die Merlijn Schoonenboom opwerpt in zijn essay ‘Dromen tussen Da Vinci en Frankenstein’. Als zogeheten biokunstenaars net als wetenschappers gaan klonen of klooien met het genetisch materiaal van kippen en konijnen, gaan ze ethisch al gauw over de schreef. Een kunstenaar als Orlan zet de chirurgische ingrepen in haar lichaam zelf op touw – met, nota bene, Da Vinci’s Mona Lisa als begeerd einddoel – maar de kippen en konijnen is ongetwijfeld niet gevraagd of zij ook een andere kam of kleur believen.

Pieter Hoexum vraagt zich in zijn essay af of we het altijd moeten toejuichen als kunstenaars zich intensief met de wetenschap inlaten: ‘Mondriaan was een formidabel schilder, maar bepaald geen groot denker en het is de vraag wat een toeschouwer met al zijn theorieën en geschriften moet.’ Ook Arjan Peters fronst zijn wenkbrauwen bij de wetenschappelijke ambities en pretenties die iemand als Harry Mulisch tentoonspreidt in onder meer de roman **De procedure**. Belangwekkende kunstenaars geven nu eenmaal niet per definitie blijk van interessante wetenschappelijke visies in hun werk.

Hoewel kunstenaars en wetenschappers vanuit eenzelfde, non-conformistische houding nieuwe zienswijzen pogen te ontwikkelen, is hun houding ten aanzien van de werkelijkheid zo verschillend dat het nauwelijks zin heeft ze met elkaar te vergelijken, meent een opvallend aantal dubbeltalenten in dit nummer. Beeldend kunstenaar en politicoloog Paul Dikker betoogt bijvoorbeeld dat de wetenschap de werkelijkheid als een reeds bestaand ervaringsobject bepaalt en analyseert. De kunstenaar

daarentegen geeft volgens hem uitdrukking aan een subjectief bezielde werkelijkheid.

Kunstenaars moeten zich daarom ook niet in het wetenschappelijke keurslijf laten drukken en het behalen van een doctorsgraad nastreven, vindt Paul Dikker. Met die stellingname snijdt hij de actuele discussie binnen het kunstonderwijs aan, die in dit nummer door velen wordt opgepakt. 'In de universiteit triomfeert een manier van denken die ook buiten de eigen muren steeds dominanter wordt normering, formativering en kwantificering zijn de pijlers van dit model,' is de mening van de directeur van de Jan van Eyck Academie, Koen Brams. Een model dat nu ook de academies binnendringt, omdat daar de veelbesproken, universitaire BaMa-structuur wordt ingevoerd. Omdat kunstacademies willen profiteren van het geld dat gemoeid is met het aanbieden van een derde fase, zullen kunstenaars binnenkort dus ook kunnen promoveren. Maar hoe? En waarop? En wat heeft deze verwetenschappelijking van de kunst eigenlijk voor zin?

Henk Borgdorff berijdt in dezen de gulden middenweg. Hij vindt dat de in kunst belichaamde kennis van een andere orde is dan reguliere wetenschappelijke kennis. Dat neemt niet weg dat zowel kunst als wetenschap een even belangrijke bijdrage aan de cultuur leveren. Om die reden moet 'de structurele financiering van onderzoek in kunstonderwijs worden verruimd en op gelijke hoogte worden gebracht met die in het wetenschappelijk onderwijs'.

Borgdorff is eveneens van mening dat het tijd wordt dat de KNAW haar oude naam weer terugkrijgt: het Koninklijk Nederlands Instituut voor Wetenschap, Letteren en Schoone kunsten. Aan die wens komt Pim Levelt, president van de KNAW, in dit nummer al enigszins tegemoet. De KNAW werkt hard aan de oprichting van een Commissie Wetenschap en Kunst, die het contact tussen wetenschappers en kunstenaars moet gaan bevorderen.

Dat is heel lovenswaardig, maar neemt volgens Robbert Dijkgraaf – hoogleraar mathematische fysica en voormalig student aan de Rietveld Academie – niet weg dat 'kunstenaars en wetenschappers beiden een eenzame weg naar vernieuwing moeten afleggen'. Daar weten de overige hybride wezens die dit jubileumnummer bevolken, van de dichtende bioloog Leo Vroman, de beeldende astrofysicus Vincent Icke tot aan de schrijvende rechtsfilosoof M. Februari, ongetwijfeld ook alles van. Maar zolang we hen dubbeltalent blijven noemen zijn kunst en wetenschap elkaar wel dicht genaderd, maar blijft de grens ertussen, hoe diffuus ook, in stand.